

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ЛЬВІВСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ
Центр післядипломної освіти, дистанційного та заочного навчання
Кафедра теоретичної психології

**ВПЛИВ АЛЬТРУЇЗМУ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ МАЙБУТНІХ
ПОЛІЦЕЙСЬКИХ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти
першого рівня ЗФН
за спеціальністю 053 Психологія
Марта МАЛАНЧУК

Науковий керівник:
доцент кафедри теоретичної
психології, кандидат психологічних наук,
Олена ВАВРИНІВ

Рецензент
кандидат психологічних наук
Ольга Заверуха

Кваліфікаційна робота допущена до захисту
« ____ » _____ 2023 р., протокол № ____
Завідувач кафедри теоретичної психології
доктор психологічних наук, професор
_____ **Зоряна КОВАЛЬЧУК**

Львів – 2024

АНОТАЦІЯ

Маланчук М. Вплив альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських.

Кваліфікаційна робота присвячена проблемі альтруїзму. У роботі представлено теоретичний аналіз феномену альтруїзму та його впливу на навчальну діяльність, висвітлено сутність, зміст та підходи до вивчення феномену альтруїзму в психології, а також вплив альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських. Підібраний комплекс методів дослідження дозволив в повній мірі дослідити та проаналізувати особливості впливу альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських. Так, у досліджуваних курсантів найбільш виявлено високий та низький рівень альтруїзму, самомотивацію, емпатію та вміння управляти своїми емоціями. Досліджувані курсанти здебільшого комунікабельні, врівноважені, маскулінні, екстравертовані та відкриті, основна частина респондентів має середній навчальний бал 4,0 - 4,9. Корелятами альтруїзму є навчальний бал, емпатія, емоційний інтелект.

Ключові слова: альтруїзм, емпатія, соціальний інтелект, курсанти, поліцейські.

ABSTRACT

Malanchuk M. The influence of altruism on the educational activity of future police officers.

The qualification work is devoted to the problem of altruism. The paper presents a theoretical analysis of the phenomenon of altruism and its influence on educational activity, highlights the essence, content and approaches to the study of the phenomenon of altruism in psychology, as well as the influence of altruism on the educational activity of future police officers. The selected set of research methods allowed to fully investigate and analyze the features of the influence of altruism on the educational activities of future police officers. Thus, among the studied cadets, high and low levels of altruism, self-motivation, empathy, and the ability to manage one's emotions were most often found. The studied cadets are mostly sociable, balanced, masculine, extroverted and open, most of the respondents have an average academic score of 4.0 - 4.9. Correlates of altruism are educational score, empathy, emotional intelligence.

Key words: altruism, empathy, social intelligence, cadets, police officers.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ АЛЬТРУЇЗМІ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ.....	5
1.1. Підходи до вивчення феномену альтруїзму в психології.....	5
1.2. Вплив альтруїзму на навчальну діяльність особистості.....	16
Висновки до першого розділу.....	23
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛИВУ АЛЬТРУЇЗМУ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ КУРСАНТІВ.....	24
2.1. Характеристика вибірки та опис методів дослідження впливу альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських.....	24
2.2. Аналіз результатів дослідження впливу альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських.....	26
2.3. Опис та характеристика програми формування альтруїзму майбутніх поліцейських.....	34
Висновки до другого розділу.....	39
ВИСНОВКИ.....	41
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	43

ВСТУП

Актуальність теми роботи. Проблема альтруїзму та егоїзму в особистісному та поведінковому розвитку особистості є однією з актуальних, що обумовлюється зростаючою бездуховністю сучасного суспільства, його все більшою орієнтованістю на особистісну реалізованість, саморозвиток «за будь-яку ціну». В період юності люди часто проявляють егоїстичні тенденції у поведінці, демонструють корисливі запити до оточуючих людей, поводяться не тільки не тактовно, а й не гуманно щодо інших, приділяючи увагу тільки собі та отриманню своєї вигоди, використовуючи інших, маніпулюючи однолітками.

Розробка питань альтруїзму та гуманістичної спрямованості особистості була здійснена такими вченими, як Р. Вендел, К. Гілліган, М. Гоффман, Д. Кемпбел, П. Клопфер, Р. Коген, А. Маслоу, Дж.-Ф. Раштон, К. Роджерс, П. Сорокін, Б. Спок, Е. Фромм, Л. Хаббард та інші. Протягом останнього десятиліття ця проблема залучила значну увагу психологів, соціологів і філософів з різних країн, таких як Н. Айзенберг, Д. Бетсон, Н. Гайсбрехт, Дж. Говард, Е. Іглі, Д. Кребс, Г. Рахлін, А. Ренд, Т. Сміт, Е. Собер та інші.

Альтруїзм розглядається дослідниками як моральний принцип, що виступає протилежним до егоїзму і передбачає безкорисливе служіння та допомогу іншим, готовність жертвувати власними інтересами для їхнього блага, піклування про потреби та добробут інших, любов до людей і здатність робити безкорисливі вчинки, не очікуючи матеріальної чи моральної вигоди для себе. Виховання альтруїзму на основі демократичних принципів та національних традицій стало об'єктом досліджень українських педагогів-гуманістів та мислителів минулого, таких як Г. Ващенко, І. Огієнко, С. Русова, Г. Сковорода, В. Сухомлинський, К. Ушинський, Я. Чепіга, П. Юркевич.

Об'єкт дослідження – альтруїзм особистості.

Предмет – вплив альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських.

Мета – теоретико - емпірично дослідити психологічні особливості впливу навчальну діяльність майбутніх поліцейських.

Поставлена мета зумовила визначення наступних завдань дослідження:

1. Теоретично проаналізувати особливості альтруїзму
2. Емпірично дослідити психологічні особливості впливу альтруїзму навчальну діяльність майбутніх поліцейських.
3. Розробити тренінгову програму формування альтруїзму майбутніх поліцейських

У ході виконання вищевказаних завдань використано комплекс методів дослідження: загальнонаукові методи - теоретичний аналіз літератури з обраної проблематики, аналіз, порівняння; емпіричні - метод опитування, тестування: Методика визначення особистісної установки альтруїзму (автори Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов). «Діагностика рівня емпатії» (автор І. Юсупов). Діагностика рівня готовності до ризику Г.Шуберта. Методика «Діагностика емоційного інтелекту» Особистісний опитувальник «FPI (Freiburg Personality Inventory)»

Структура та короткий огляд роботи. Дипломна робота складається зі вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ФЕНОМЕНУ АЛЬТРУЇЗМУ ТА ЙОГО ВПЛИВУ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

1.1. Підходи до вивчення феномену альтруїзму в психології

Сьогодні виникло питання, чи може фізіологічні механізми та процеси життя допомогти у розвитку почуття альтруїзму, розкрити внутрішній потенціал особистості, яка складається з різноманітних моральних якостей, таких як співчуття та взаємодопомога. Чи може суспільство впливати на формування цінностей, які сприяють співчуттю та співпереживанню? І чи може суспільство відтіснити цінності, що сприяють лише індивідуальним цілям? Все, що людина робить, може мати за мету отримання визнання від інших, адже кожен прагне бути шанованим та успішним. Навіть у тих, хто схильний до егоїзму, існує можливість розширити своє сприйняття інших та співпереживання. У цьому суспільство може відігравати важливу роль, оскільки, якщо взаємодопомога стане найважливішою цінністю, люди будуть бажати допомагати, спираючись на свої прагнення до любові та поваги. Проблема альтруїзму завжди залишається актуальною і вічною [7].

Альтруїзм - це надзвичайно складна тема для психологічного аналізу. Ще більша складність полягає в тому, що мотиви альтруїстичної поведінки можуть бути зрозумілі лише після самого акту альтруїзму. Останнім часом інтерес до альтруїзму зріс, спричинений сучасною ситуацією у світі та соціально-економічною кризою, що стимулює нові дослідження в цьому напрямі. Проблематика моральності завжди цікавила людство, але зараз стала надзвичайно актуальною через соціальні трансформації, що призвели до переоцінки цінностей людського існування. Відсутність систематичного підходу потребує дослідження уявлень про альтруїзм та класифікації цих концепцій. Проблема альтруїзму є актуальною в психології як на вітчизняному, так і на міжнародному рівнях. Існує безліч визначень альтруїзму [11; 26; 27].

Альтруїзм можна визначити як систему цінностей особистості, де головним мотивом та критеріями етичної оцінки є лише інтереси та благо інших людей або суспільства. Цей термін є протилежним до егоїзму і передбачає безкорисливість, яка виявляється у діях, що не очікують матеріальної винагороди за надану допомогу. Альтруїзм та його прояви можуть бути розглянуті з різних наукових точок зору. Проблема альтруїзму стосується значного аспекту життя людини, але навіть якщо визнати його важливим, абсолютизувати його чи недооцінювати може бути помилково. Варто зазначити, що реальна альтруїстична поведінка визначається цінностями, які лежать в основі взаємодій [33].

Аналіз показує, що існує кілька теоретичних підходів до вивчення цієї проблеми, які можна умовно розділити на чотири основні категорії: психологічні, філософські, соціальні та еволюційні. Давайте розглянемо кожен з цих категорій детальніше.

В рамках психологічних теорій можна виділити концепцію альтруїзму як прихованого егоїзму. Основна увага тут приділяється мотиваційній складовій кооперативної поведінки, а саме альтруїстична діяльність розглядається як відсутня. Прибічники цієї теорії стверджують, що альтруїстична поведінка як така є неможливою і завжди має на меті отримання якоїсь вигоди, яка може включати підвищення самооцінки, зростання власної гідності, задоволення потреб та інтересів. Таким чином, ніякі добрі вчинки не є повністю безкорисливими; для одних вони матеріально вигідні, для інших — духовно [8, с. 205].

Ганна Фрейд в своїх роботах з глибинної психології розглядає альтруїзм через призму захисних механізмів, які перетворюють егоїстичні мотиви в альтруїстичні дії. Вона вважає, що такі механізми психологічного захисту діють систематично і здатні підтримувати альтруїстичну поведінку на стабільному рівні.

Проекція, за Ганною Фрейд, є одним з найпоширеніших захисних механізмів. Вона дозволяє людині використовувати "обхідні шляхи" для реалізації своїх пригнічених бажань. У контексті альтруїзму, проекція може допомагати індивідам виражати свої незадоволені потреби через допомогу іншим, тим самим отримуючи психологічне задоволення і внутрішнє виправдання своїх нереалізованих бажань. Це виявляється в тому, що людина може проектувати свої приховані бажання на інших, і через це стає здатною піклуватися про них, ніби вона виконує свої власні потреби через добрі вчинки.

Такий підхід до аналізу альтруїзму вказує на складність і багатовимірність людської мотивації, демонструючи, як елементи, які на перший погляд здаються безкорисливими, можуть мати під собою глибші, іноді непомітні самій людині мотиви [23, с.138]. розуміння альтруїзму через захисні механізми, які описала Ганна Фрейд, є лише однією з можливих інтерпретацій. Цей підхід може допомогти пояснити чому деякі люди вчиняють альтруїстично, але він не охоплює всі аспекти або випадки альтруїстичної поведінки.

По-перше, альтруїзм може також бути розглянутий через біологічні та еволюційні перспективи. Багато досліджень показують, що альтруїстичні дії можуть сприяти виживанню генів або підвищенню репутації особи, що в свою чергу сприяє соціальній кооперації і забезпеченню взаємної підтримки.

По-друге, культурні фактори також грають значну роль. Виховання, релігійні переконання, і соціальні норми можуть спонукати людей до альтруїстичних вчинків незалежно від їхніх особистих психологічних мотивацій.

По-третє, можливість виявляти альтруїстичні вчинки може залежати від особистісних характеристик, таких як емпатія, моральна принциповість, і загальна схильність до співчуття. Деякі люди можуть бути більш схильні до альтруїзму, незалежно від їхніх пригнічених бажань чи захисних механізмів.

Таким чином, хоча аналіз альтруїзму через захисні механізми є важливим для розуміння деяких аспектів людської поведінки, він не вичерпує всіх можливих причин альтруїстичних дій, і необхідно розглядати інші фактори і теорії для повнішого розуміння цього явища.

Психоаналітичний підхід до альтруїзму дійсно часто підкреслює його зв'язок з егоїстичними мотивами, що можуть бути маскованими під альтруїстичні дії. Відповідно до психоаналізу, багато видів поведінки, які на перший погляд здаються альтруїстичними, насправді можуть виконувати функції задоволення базових, іноді неусвідомлюваних потреб особистості, таких як бажання контролю, безпеки або прийняття.

Еріх Фромм, наприклад, аналізує крайні форми альтруїзму як можливість для влади і контролю над іншими. Цей аспект вказує на те, що альтруїстичні дії можуть використовуватися для створення залежностей, в яких "допомагаюча" сторона отримує психологічну перевагу і можливість впливати на особу, якій допомагає. Такі форми поведінки можуть в кінцевому підсумку призводити до обмеження розвитку і самостійності індивіда, який стає об'єктом такого "допомоги".

Проте, підходи, які обстоюють існування більш чистих форм альтруїзму, також існують і мають значне підґрунтя. П. Сорокін, у своїй праці "Таємнича енергія любові", аргументує, що альтруїзм може виходити з більш глибоких, нематеріальних мотивів, таких як любов і співчуття, які є справжніми і можуть не мати ніяких прихованих егоїстичних цілей. Це підкреслює розуміння альтруїзму як багатовимірного явища, яке може включати різноманітні мотиви і причини, деякі з яких можуть бути вищими та ідеалістичними.

Таким чином, психоаналітичний підхід, хоч і підкреслює потенційно егоїстичну основу альтруїзму, не вичерпує всі можливі інтерпретації та розуміння цього складного феномену. Дискусія між різними теоретичними школами допомагає глибше зрозуміти, як різні фактори можуть формувати альтруїстичну поведінку людей [23, с. 234].

Теорія альтруїзму, як незалежної особистісної риси, базується на уявленні, що деякі люди природно схильні до допомоги іншим завдяки своїм стабільним особистісним характеристикам. Важливою якістю, яка зазвичай асоціюється з такою поведінкою, є емпатія, тобто здатність відчувати і розуміти емоції інших людей, передбачати їх реакції та потреби.

Емпатія може виступати як важливий прогностичний індикатор альтруїстичної поведінки. Особи з високим рівнем емпатії часто можуть відчувати сильнішу мотивацію допомогти іншим, оскільки вони інтуїтивно розуміють страждання інших і відчувають потребу реагувати на ці страждання. Ця ідентифікація з іншими може викликати моральні зобов'язання або внутрішню потребу діяти, не пов'язану безпосередньо з особистісною вигодою.

Деніел Бейтсон вважав, що емпатія може викликати глибше відчуття зв'язку з іншими, що веде до альтруїстичних дій, коли ми бачимо частину себе в інших людях і відповідно хочемо допомогти "собі" у чужому образі. Таке розуміння виходить за рамки простого егоїзму або стратегічного обміну (я помагаю тобі, щоб ти допоміг мені в майбутньому), пропонуючи більш інтегрований підхід, де мораль і емоції грають ключову роль.

На практиці, знання про ці особистісні характеристики може допомогти в розробці програм соціальної підтримки та волонтерства, де важливо знайти і мотивувати людей, схильних до альтруїзму. Заохочення таких якостей в широкому суспільстві може сприяти більш співпрацюючим і співчутливим соціальним умовам [32, с. 204].

Теорія альтруїзму, як незалежної особистісної риси, базується на уявленні, що деякі люди природно схильні до допомоги іншим завдяки своїм стабільним особистісним характеристикам. Важливою якістю, яка зазвичай асоціюється з такою поведінкою, є емпатія, тобто здатність відчувати і розуміти емоції інших людей, передбачати їх реакції та потреби.

Емпатія може виступати як важливий прогностичний індикатор альтруїстичної поведінки. Особи з високим рівнем емпатії часто можуть відчувати сильнішу мотивацію допомогти іншим, оскільки вони інтуїтивно розуміють страждання інших і відчувають потребу реагувати на ці страждання. Ця ідентифікація з іншими може викликати моральні зобов'язання або внутрішню потребу діяти, не пов'язану безпосередньо з особистісною вигодою.

Деніел Бейтсон вважав, що емпатія може викликати глибше відчуття зв'язку з іншими, що веде до альтруїстичних дій, коли ми бачимо частину себе в

інших людях і відповідно хочемо допомогти "собі" у чужому образі. Таке розуміння виходить за рамки простого егоїзму або стратегічного обміну (я помагаю тобі, щоб ти допоміг мені в майбутньому), пропонуючи більш інтегрований підхід, де мораль і емоції грають ключову роль.

На практиці, знання про ці особистісні характеристики може допомогти в розробці програм соціальної підтримки та волонтерства, де важливо знайти і мотивувати людей, схильних до альтруїзму. Заохочення таких якостей в широкому суспільстві може сприяти більш співпрацюючим і співчутливим соціальним умовам [6, с. 147].

Соціальний інтелект є фундаментом для емпатії, яка зі свого боку сприяє альтруїстичній поведінці. Вона охоплює здатність інтуїтивно відчувати та розуміти емоції та переживання інших. Наше емоційне розуміння, інтуїція, моральні принципи, чутливість, розвинута етика і характеристики меланхолійного темпераменту допомагають нам у цьому. Емпатія притаманна більшості людей у різному ступені, який залежить від особистісних психологічних рис. Однак для розуміння альтруїстичних дій недостатньо спиратися лише на емпатію, адже вона необхідна, але не єдиний фактор, що визначає кооперативну поведінку.

У соціальних теоріях виділяються норма соціальної відповідальності та норма взаємності. Згідно з теорією соціальної відповідальності, альтруїстична поведінка ґрунтується на допомозі особам, які не можуть участувати у рівноцінному обміні, тобто ми зобов'язані піклуватися про тих, хто потребує нашої допомоги, незалежно від їх здатності віддячити. Ця норма інстинктивно притаманна багатьом видам ссавців, які живуть у соціальних групах [27, с. 31].

Дійсно, норма соціальної відповідальності і норма взаємності є ключовими компонентами, які сприяють альтруїстичній поведінці в соціальних групах. Вони функціонують як соціальні засади, які регулюють міжособистісні взаємодії та сприяють кооперативності.

Норма соціальної відповідальності

Ця норма спонукає індивідів допомагати тим, хто не може взаємодіяти на рівних умовах. Це означає, що допомога надається без безпосереднього очікування винагороди, що робить її справді альтруїстичною. Цей принцип відображає фундаментальні соціально-етичні вимоги багатьох культур та відіграє важливу роль у формуванні соціальної згуртованості.

Норма взаємності

На відміну від соціальної відповідальності, норма взаємності базується на принципі обміну — я допомагаю тобі, очікуючи, що коли-небудь ти допоможеш мені. Це не обов'язково альтруїзм у чистому вигляді, але цей принцип є основою для підтримки взаємодопомоги в соціальних групах і сприяє стабільності та взаємопідтримці у громадах.

Роль емпатії у кооперативній поведінці

Емпатія сприяє обом цим нормам, оскільки вона дозволяє індивідам відчувати і розуміти потреби інших, спонукаючи до дій незалежно від очікування взаємності. Таким чином, емпатія підтримує не тільки норму взаємності, а й соціальну відповідальність, особливо в контексті допомоги тим, хто не може віддячити.

Заохочення таких соціальних норм і підтримка емпатичних здібностей можуть значно посилити соціальну кооперацію та згуртованість. Це демонструє, як комплексний підхід до розуміння альтруїзму може сприяти більш гармонійному та співпрацюючому суспільству.

Норма взаємності як фундамент безкорисливої альтруїстичної поведінки була розроблена соціологом Алвіном Гоулднером. Він аргументував, що існує універсальний кодекс поведінки, який гласить: тим, хто допомагає нам, ми повинні допомагати відповідно, не завдаючи їм шкоди [12, с. 35]. Людина, яка не відповідає добром на добро, порушує цю норму взаємності. Це може змусити людей відмовлятися від допомоги, якщо вони усвідомлюють, що не зможуть віддячити належним чином, що може негативно вплинути на їхню самооцінку, особливо серед осіб з високою гордістю. Згідно з дослідженнями Джінтіса та

Боул, характерною особливістю альтруїзму є готовність до співпраці та покарання тих, хто порушує соціальні норми [29, с.127].

Дж. Алмен Пільявін і Пітер Каллер (США) стверджують, що ми обмінюємося не тільки матеріальними благами, але й соціальними товарами любов'ю, послугами, інформацією, статусом [30; 32, с. 176]. У такому випадку використовується стратегія «мінімакса» мінімізуємо витрати, максимізуємо заслуги. Ця теорія в жодному разі не стверджує, що такі міркування визначають нашу поведінку.

Користь від надання допомоги може бути не лише зовнішньою, а й внутрішньою, коли людина відчуває внутрішнє задоволення після того, як допомогла іншим. Це відчуття власної гідності та покращення самооцінки є важливим аспектом альтруїзму. За словами Мідларські, альтруїстична поведінка особи може зрости, коли вона отримує визнання своєї "високої компетентності" у певній діяльності, що спонукає до подальших добрих вчинків [30, с. 87; 31].

Коли ж зовнішні причини очевидні, ми відштовхуємося від них, а не від особливостей особистості [30, с. 87].

Обговорювані теорії соціальних норм базуються на переконанні, що альтруїстичні дії виникають завдяки встановленим у суспільстві правилам. Ці правила розвиваються через різноманітні механізми соціалізації, які включають виховання, життєвий досвід, освіту, а також асиміляцію культурних норм і цінностей з дитинства. В рамках цієї дискусії, теорія соціального обміну розглядає суспільство як збалансовану систему, де альтруїзм розуміється через призму «соціальної економіки». Згідно з Д. Майерсом, індивіди взаємодіють, здійснюючи альтруїстичні дії для задоволення власних потреб, при цьому вони обмінюються не лише матеріальними благами, а й соціальними цінностями, такими як любов, послуги, інформація та статус, застосовуючи стратегію «мінімакс», яка дозволяє мінімізувати витрати та максимізувати вигоду. [28, с. 87; 36].

Обговорювані теорії соціальних норм базуються на переконанні, що альтруїстичні дії виникають завдяки встановленим у суспільстві правилам. Ці

правила розвиваються через різноманітні механізми соціалізації, які включають виховання, життєвий досвід, освіту, а також асиміляцію культурних норм і цінностей з дитинства. В рамках цієї дискусії, теорія соціального обміну розглядає суспільство як збалансовану систему, де альтруїзм розуміється через призму «соціальної економіки». Згідно з Д. Майерсом, індивіди взаємодіють, здійснюючи альтруїстичні дії для задоволення власних потреб, при цьому вони обмінюються не лише матеріальними благами, а й соціальними цінностями, такими як любов, послуги, інформація та статус, застосовуючи стратегію «мінімакс», яка дозволяє мінімізувати витрати та максимізувати вигоду [14, с.185].

У філософському контексті альтруїзм визначається як принцип безкорисливого служіння іншим. Термін "альтруїзм" був введений філософом Огюстом Контом, який розглядав його як вияв безкорисливих імпульсів людини, які направлені на піклування про інших [21, с.26].

У XIX столітті, на тлі розвитку утилітаризму, альтруїзм розглядався як свідоме обмеження власних інтересів на користь інтересів інших людей. Проте в другій половині XX століття філософсько-етичні дослідження альтруїзму зазнали значного розширення, зокрема через аналіз допомагаючої поведінки. Альтруїзм став аналізуватися в рамках міжособистісних відносин, з використанням прикладів різноманітних форм солідарності та благодійності. Важливим аспектом стала етика турботи, яка переосмислює альтруїстичні дії як вияв глибокої зацікавленості в благополуччі інших [26, с. 48].

Фрідріх Ніцше дійсно ставив під сумнів традиційне розуміння альтруїзму. Він критикував його як філософію, що сприяє самозапереченню і пригніченню особистісного розвитку, оскільки альтруїзм зосереджується на допомозі іншим за рахунок забуття власних потреб і інтересів. Ніцше аргументував, що таке ставлення пригнічує індивідуальність і життєву силу, яка є важливою для особистісного і культурного розвитку. Це переконання можна вбачати в його критиці християнських ідеалів самопожертви і скромності, які він вважав шкідливими для культурного розвитку людства.

З іншого боку, Альберт Швейцер, в своїй книзі «Культура та етика», стверджує, що моральність є однією з основних сил, що формують реальність. Для Швейцера, моральне мислення є критично важливим і виступає як вирішальний компонент у формуванні людської культури. Він вважає, що моральність необхідна для збереження та покращення людського життя, і що етика повинна бути основою для всіх людських відносин і дій.

Ці два погляди відображають глибокий філософський розрив щодо розуміння альтруїзму: Ніцше вважав, що альтруїзм обмежує індивідуальність і особистісне зростання, тоді як Швейцер наголошував на важливості моральності як основи для позитивного розвитку суспільства.... [22, с 299].

Еволюційні теорії альтруїзму намагаються пояснити, чому існує видима безкорисливість у світі, який, на перший погляд, має бути керованим жорсткими правилами виживання і репродукції. Вони вказують на те, що альтруїзм може мати підґрунтя, яке має фундаментальне біологічне значення.

Споріднений альтруїзм пояснюється через теорію, яка говорить, що індивіди, які жертвують своїми ресурсами чи навіть життям заради своїх родичів, насправді сприяють збереженню своїх генів у популяції. Ця теорія підтримується концепцією "включної придатності" (inclusive fitness), яка враховує не тільки особисту репродуктивну успішність особини, а й її вплив на репродукційний успіх споріднених осіб, які мають спільні гени.

Взаємний альтруїзм — це інша стратегія, яка пояснює, чому індивіди можуть допомагати неродичам. Роберт Трайверс висунув ідею, що такий тип альтруїзму є результатом еволюційного механізму взаємності. Якщо індивід "А" допомагає індивіду "Б" у складній ситуації, то індивід "Б" може в майбутньому віддячити аналогічною допомогою. Це може створити систему "ти мені — я тобі", де взаємна вигода підтримує соціальні зв'язки і співпрацю між неродичами. Взаємний альтруїзм вигідний з біологічного погляду, коли витрати на допомогу іншим компенсуються майбутніми перевагами від отримання допомоги, коли вона буде необхідна.

Ці теорії показують, як альтруїзм може розвиватися і підтримуватися в природі, незважаючи на очевидне суперечення із еволюційною логікою індивідуального виживання і репродукції.[7, с. 145].

Еволюційні теорії альтруїзму намагаються пояснити, чому існує видима безкорисливість у світі, який, на перший погляд, має бути керованим жорсткими правилами виживання і репродукції. Вони вказують на те, що альтруїзм може мати підґрунтя, яке має фундаментальне біологічне значення.

Споріднений альтруїзм пояснюється через теорію, яка говорить, що індивіди, які жертвують своїми ресурсами чи навіть життям заради своїх родичів, насправді сприяють збереженню своїх генів у популяції. Ця теорія підтримується концепцією "включної придатності" (inclusive fitness), яка враховує не тільки особисту репродуктивну успішність особини, а й її вплив на репродукційний успіх споріднених осіб, які мають спільні гени.

Взаємний альтруїзм — це інша стратегія, яка пояснює, чому індивіди можуть допомагати неродичам. Роберт Трайверс висунув ідею, що такий тип альтруїзму є результатом еволюційного механізму взаємності. Якщо індивід "А" допомагає індивіду "Б" у складній ситуації, то індивід "Б" може в майбутньому віддячити аналогічною допомогою. Це може створити систему "ти мені — я тобі", де взаємна вигода підтримує соціальні зв'язки і співпрацю між неродичами. Взаємний альтруїзм вигідний з біологічного погляду, коли витрати на допомогу іншим компенсуються майбутніми перевагами від отримання допомоги, коли вона буде необхідна.

Ці теорії показують, як альтруїзм може розвиватися і підтримуватися в природі, незважаючи на очевидне суперечення із еволюційною логікою індивідуального виживання і репродукції.[16, с. 142].

Аналіз, проведений Баком і Гінзбургом, підкреслює важливий аспект у розумінні альтруїзму: хоча безпосередньо "ген альтруїзму" може бути відсутній, комплексні соціальні поведінки, такі як альтруїзм, мають глибокі біологічні та генетичні корені. Людські здібності до емпатії, формування соціальних зв'язків і

розуміння емоцій інших, можливо, спираються на певні генетичні основи, які сприяють соціальній кооперації і альтруїстичній поведінці.

Емпатія і здатність розпізнавати емоції: Наша здатність відчувати та розуміти емоції інших може бути підкріплена генетично. Це допомагає формувати міцні соціальні відносини, які є критично важливими для виживання в групі.

Формування соціальних зв'язків: Люди мають розвинену систему нейронних і гормональних механізмів (таких як окситоцин і вазопресин), які сприяють зміцненню відносин і довіри між індивідами. Ці біологічні системи можуть мати генетичну основу і відігравати роль у альтруїстичній поведінці.

Необхідність допомоги: Людська схильність до допомоги іншим у надзвичайних ситуаціях може бути частково обумовлена генетичною налаштованістю на взаємодію та підтримку у соціальних групах, що сприяло виживанню.

Цей підхід дозволяє розглядати альтруїзм не як ізольовану характеристику, а як частину складної системи поведінки, яка включає співпрацю, соціальну згуртованість та взаємодопомогу. Він також підкреслює, що альтруїзм може бути обумовлений не лише культурними та соціальними факторами, а й біологічними механізмами, які є частиною нашої генетичної спадщини. Такий підхід допомагає зрозуміти, чому альтруїстичні вчинки зустрічаються не лише у людей, а й у багатьох тваринних видів, підкреслюючи універсальність цього явища у природі [31, с. 470].

Е. О. Вілсон висуває важливий аргумент, що стосується еволюційного парадоксу самопожертви. Цей парадокс викликає запитання про те, як саме альтруїстичні гени можуть зберігатися в популяції, якщо альтруїстичні індивіди мають менші шанси залишити потомство порівняно з тими, хто діє егоїстично.

Щоб розв'язати цей парадокс, важливо враховувати концепції спорідненого відбору і взаємного альтруїзму:

Споріднений відбір (kin selection): Ця теорія пояснює, як альтруїстичні гени можуть передаватися наступним поколінням через родичів. Якщо індивід

жертвує собою для того, щоб його родичі, які мають спільні гени, вижили і репродукувались, то це може сприяти поширенню цих генів у популяції.

Взаємний альтруїзм (*reciprocal altruism*): В тих випадках, коли індивіди взаємодопомагають один одному (навіть якщо вони не є близькими родичами), така поведінка може бути вигідною для обох сторін і сприяти виживанню їхніх генів.

З точки зору еволюції, цілком можливо, що гени, які спонукають до альтруїзму, виживають та поширюються не через безпосередню вигоду носія гену, а через вигоду, яку отримують його генетично споріднені індивіди або через довгострокові вигоди від взаємодопомоги.

Ці концепції підкреслюють складність і взаємозалежність живих організмів та механізмів виживання, які можуть інколи суперечити інтуїтивному розумінню еволюції як процесу, що сприяє виключно егоїстичним стратегіям. [33, с. 152].

Аналіз вітчизняних наукових робіт підкреслює унікальний підхід до вивчення альтруїзму, акцентуючи на його соціальних аспектах і впливі соціокультурних чинників на формування альтруїстичних поведінок. Це доповнює еволюційні теорії, пропонуючи більш глибоке розуміння того, як соціальне середовище і міжособистісні взаємодії формують альтруїстичні нахили.

Розвиток через взаємодію: Вітчизняні дослідники підкреслюють, що альтруїзм розвивається в результаті міжособистісного спілкування та спільної діяльності. Це вказує на важливість соціальних взаємин і культурного контексту у формуванні альтруїстичних установок.

Від інстинктивного до свідомого: Хоча альтруїзм може мати інстинктивні корені, такі як споріднений відбір або взаємний альтруїзм, вітчизняні психологи акцентують на його трансформації в "вищий психічний феномен", який активно формується в процесі соціального навчання та розвитку особистості.

Зміна з віком: Альтруїзм не є статичним; він змінюється з розвитком індивіда і відповідає на зміни в соціальних ситуаціях та потребах. Це підкреслює

динамічну природу альтруїзму, яка відображає зміни в особистих і соціальних контекстах.

Врахування вітчизняних підходів дозволяє бачити альтруїзм як складний, багатогранний феномен, що обумовлений не тільки біологічними інстинктами, але і культурними, освітніми та індивідуальними чинниками. Це розширює можливості для розробки програм соціального навчання, спрямованих на розвиток альтруїстичних установок та поведінки у дітей і дорослих.

Ці підходи також відкривають шлях для глибшого дослідження впливу культурних відмінностей на альтруїзм, дозволяючи краще зрозуміти, як різні соціальні та культурні умови впливають на формування і вияв альтруїстичної поведінки [3; 5; 15; 20].

Аналіз альтруїзму в контексті спільної діяльності та групової динаміки дозволяє глибше зрозуміти його соціальні виміри. Теорії Петровського та Кейсельмана вносять важливий вклад у розуміння альтруїзму як фундаментальної складової соціальної поведінки, яка сприяє зміцненню групових зв'язків і спільноти загалом.

Кооперація і альтруїзм: В контексті спільної діяльності, альтруїзм виступає як кооперативна поведінка, що забезпечує взаємодопомогу та координацію між членами групи. Від членів групи потрібне узгодження планів, вміння враховувати потреби та почуття інших, що є критично важливим для досягнення спільних цілей.

Альтруїзм як групова норма: А.В. Петровський вбачає у альтруїзмі регулюючий механізм, що визначає поведінку людини в колективі. Альтруїстичні норми є частиною групової культури, сприяють солідарності та підтримці між членами групи.

Моральні норми та альтруїзм: В.Р. Кейсельман розглядає альтруїзм як прояв внутрішнього прийняття суспільних моральних норм. Це підкреслює ідею про те, що альтруїстична поведінка не лише є результатом виховання і соціалізації, але і глибоко укорінена у внутрішній моральній системі індивіда.

Альтруїзм, розглядаючи з точки зору соціальної психології, є важливим для збереження гармонії та стабільності у групах. Він сприяє створенню позитивної атмосфери, зміцнює взаєморозуміння та взаємопідтримку серед членів групи, і таким чином, підвищує їхню загальну ефективність та задоволення від спільної діяльності.

Ці підходи підкреслюють, що альтруїзм не тільки сприяє виживанню групи у фізичному сенсі, але й відіграє ключову роль у формуванні та підтримці культурних та соціальних структур, що дозволяє цивілізаціям розвиватися і просуватися [25].

Аналіз альтруїзму в контексті спільної діяльності та групової динаміки дозволяє глибше зрозуміти його соціальні виміри. Теорії Петровського та Кейсельмана вносять важливий вклад у розуміння альтруїзму як фундаментальної складової соціальної поведінки, яка сприяє зміцненню групових зв'язків і спільноти загалом.

Кооперація і альтруїзм: В контексті спільної діяльності, альтруїзм виступає як кооперативна поведінка, що забезпечує взаємодопомогу та координацію між членами групи. Від членів групи потрібне узгодження планів, вміння враховувати потреби та почуття інших, що є критично важливим для досягнення спільних цілей.

Альтруїзм як групова норма: А.В. Петровський вбачає у альтруїзмі регулюючий механізм, що визначає поведінку людини в колективі. Альтруїстичні норми є частиною групової культури, сприяють солідарності та підтримці між членами групи.

Моральні норми та альтруїзм: В.Р. Кейсельман розглядає альтруїзм як прояв внутрішнього прийняття суспільних моральних норм. Це підкреслює ідею про те, що альтруїстична поведінка не лише є результатом виховання і соціалізації, але і глибоко укорінена у внутрішній моральній системі індивіда.

Альтруїзм, розглядаючи з точки зору соціальної психології, є важливим для збереження гармонії та стабільності у групах. Він сприяє створенню позитивної атмосфери, зміцнює взаєморозуміння та взаємопідтримку серед

членів групи, і таким чином, підвищує їхню загальну ефективність та задоволення від спільної діяльності.

Ці підходи підкреслюють, що альтруїзм не тільки сприяє виживанню групи у фізичному сенсі, але й відіграє ключову роль у формуванні та підтримці культурних та соціальних структур, що дозволяє цивілізаціям розвиватися і просуватися.[14, с. 275].

Ці підходи підкреслюють, що альтруїзм не тільки сприяє виживанню групи у фізичному сенсі, але й відіграє ключову роль у формуванні та підтримці культурних та соціальних структур, що дозволяє цивілізаціям розвиватися і просуватися [12, с. 158]. Нормами ж є різні суспільні правила, цінності та соціальні установки, що вироблені в даному суспільстві і необхідні для забезпечення комфортного співіснування, спільної взаємодії. В процесі виховання і соціалізації особи дані норми стають власними нормами поведінки, переходять в ціннісні установки людини і визначають її готовність до певного стилю поведінки.

Л.І. Божович вважає, що рівень спрямованості особи, її характер задає етичну міру альтруїстичної поведінки, в цьому випадку доцільно говорити про альтруїстичну спрямованість особи. Згідно з поглядами цього автора, альтруїстична спрямованість – це націленість суб'єкта на захист інтересів суспільства в цілому або його окремих груп [4, с. 289].

Таким чином, в психології альтруїзм це система ціннісних орієнтацій особи, при якій центральним мотивом і критерієм етичної оцінки є інтереси іншої людини або соціальної спільноти. Альтруїзму протиставляється діаметрально протилежне явище – егоїзм (ціннісна орієнтація суб'єкта, при якій перевага віддається особовим інтересам, бажанням, потребам). Науковці розглядають альтруїзм як мотив надання допомоги і визначає його протилежним до поняття «агресія» (поведінка, спрямована на спричинення іншим шкоди) [18, с. 402].

Г.М. Андрєєва ототожнює поняття альтруїзм і конформність. Вступаючи до групи, людина приймає її правила, які можуть йти врозріз з потребами людини, і це вже є певним проявом альтруїзму, хоча і являється конформною

поведінкою. Автор висловила думку про те, що, будучи мотивованим лише емпатією, можна, наприклад, нагодувати і дати грошей серійному вбивці, що втік з колонії. Чи можна назвати такий альтруїзм правильним [25, с 78; 28, с 79].

Філософські теорії. В основі альтруїстичної поведінки лежить здатність до співпереживання. Науковці говорять про те, що жалість не може мати корисливих мотивів і є її єдиною основою. Суть жалості, зовсім не в ототожненні себе з іншим, а у визнанні за іншим власного права на благополуччя [34, с. 229; 35].

Огляд різних підходів до вивчення альтруїзму підкреслює його багатогранність як явища, що має як біологічні, так і соціальні виміри [9, с.231]. Вчені, як Н.П.Дубінін, І.І.Карпец, В.Н.Кудрявцев, і А.Ф.Поліс, акцентують увагу на соціальному аспекті генезису альтруїзму і агресії, вказуючи на те, що ці поведінкові тенденції не можуть бути повністю зрозумілі без врахування культурного контексту [9, с. 170].

Б. Маліновський підкреслював, що фізіологічні потреби і способи їх задоволення інтегровані в культуру, що робить навіть найбільш базові інстинкти часткою соціальної системи. Таке бачення демонструє, що альтруїзм може бути розгляданий як культурно обумовлена поведінка.

Підхід, який пов'язує альтруїзм із другою сигнальною системою (мовою), як у теорії П.Я. Гальперіна та інших, підкреслює роль соціалізації у формуванні альтруїстичних тенденцій. Мова як засіб комунікації є основним інструментом передачі культурних і соціальних норм, включаючи моральні цінності [19; 25, с. 183].

Альтруїзм як соціальне досягнення: Л. Чайлахян, І. Подільський, А. Балабанов і подібні їм учені вважають, що моральні якості, включаючи альтруїзм, є результатом культурного розвитку і соціальної еволюції, а не лише біологічних імпульсів. Це підкреслює значення культури у формуванні особистісних якостей [25, с. 183].

Емоційний аспект альтруїзму: В.П.Ефроїмсон виділяє емоційну сторону альтруїзму, описуючи його як набір емоцій, що мотивують людей на вчинки, які

можуть бути не вигідними чи навіть небезпечними для себе, але корисними для інших. Це підкреслює альтруїзм як феномен, що перевищує просте раціональне обчислення вигоди [27, с. 33].

Підходи, які розглядають альтруїзм через призму соціокультурного контексту, відкривають можливості для більш глибокого розуміння як індивідуальної, так і колективної поведінки. Вони також важливі для розробки соціальних політик, які сприяють розвитку альтруїстичних норм у суспільстві, що може підвищити соціальну згуртованість і сприяти більш гармонійному розвитку.

С. Г. Якобсон робить важливий акцент на ролі моральної самосвідомості в процесі дотримання моральних норм, підкреслюючи її значення для регуляції моральної поведінки. Цей підхід розкриває складність механізмів, які керують вибором людини у моральних дилемах. Розглянемо ключові аспекти, на які вказує Якобсон, та їхній вплив на поведінку людини.

Знання змісту моральних норм є фундаментальним для будь-якої регуляції поведінки. Без розуміння того, що вважається морально прийнятним або неприйнятним у суспільстві, індивіди не можуть формувати ефективну моральну поведінку. Це становить основу для всіх наступних рівнів саморегуляції.

Саме усвідомлення значимості моральних норм і потреби в їх дотриманні дозволяє індивідам оцінювати свої дії не лише з точки зору особистих інтересів, але й з урахуванням соціальних очікувань та блага. Це усвідомлення сприяє формуванню відповідальної поведінки.

Моральна самосвідомість відіграє центральну роль у саморегуляції поведінки. Цей аспект означає здатність особистості відображати свої дії через призму моральних цінностей та оцінювати їх з точки зору власних моральних стандартів. Моральна самосвідомість дозволяє людям не тільки розпізнавати моральні дилеми, але й активно вибирати способи дії, що відповідають їхнім моральним переконанням.

Підхід Якобсона має значні імплікації для практичної психології, особливо у сферах, де важлива корекція поведінки та розвиток моральних компетенцій.

Розуміння механізмів моральної саморегуляції може допомогти у розробці ефективних стратегій виховання, терапії та консультування, спрямованих на зміцнення моральної свідомості та відповідальності.

У практичній роботі психологи можуть використовувати ці принципи для розробки виховних програм, які навчають дітей і дорослих розуміти і цінувати моральні норми, розвивати критичне мислення та здатність до самоаналізу. Такий підхід може бути особливо корисним у роботі з особами, які зіштовхуються з моральними дилемами або мають проблеми з соціальною адаптацією.

В цілому, робота С.Якобсона підкреслює важливість глибокого морального розуміння та самосвідомості у формуванні етичної поведінки і надає психологам інструменти для більш ефективної роботи з клієнтами у цій сфері. [28, с. 68].

Емпатія, як важливий аспект людської соціальної взаємодії, насправді є багатограним феноменом, який охоплює різні способи переживання та вираження співчуття до інших. Ви вже згадали дві форми емпатії: співпереживання і співчуття, які відіграють різні ролі у міжособистісних взаємодіях.

Співпереживання (емоційна контагія) включає безпосереднє емоційне відгук на стан іншої особи. Коли ми співпереживаємо, ми можемо відчувати смуток, страх, радість або інші емоції, які відчуває інша людина, майже як свої власні. Це дуже прямий і часто інтуїтивний відгук, який дозволяє людині відчувати "на своїй шкірі" те, що відчуває інший. Такий тип емпатії може спонукати нас до дії, але він також може бути емоційно виснажливим і призводити до перевтоми, якщо ми постійно відчуваємо і поглинаємо емоції інших.

Співчуття, з іншого боку, базується на розумінні переживань іншої особи та на бажанні допомогти або підтримати цю людину. Воно вимагає певного рівня відсторонення і когнітивного оброблення ситуації, що дозволяє нам відчувати занепокоєння за добробут іншого, не втрачаючи при цьому контроль над власними емоціями. Як зазначено в дослідженні І. Я. Мельника, співчуття може

бути виражене навіть безпристрасно; наприклад, через ввічливість або формальну забезпечення допомоги, що не завжди вимагає глибокого емоційного залучення [10; 12, с. 274].

У професійній практиці, особливо в таких галузях як психотерапія, освіта, соціальна робота, розуміння та правильне використання співпереживання та співчуття є критично важливими [6, с. 152]. Психотерапевти, наприклад, повинні балансувати між співпереживанням, щоб емпатично розуміти досвід клієнта, і співчуттям, щоб зберігати професійну грань та ефективно допомагати без втрати об'єктивності [17, с. 691; 27].

На основі цього розуміння можна розвивати власні навички емпатійного реагування таким чином, щоб забезпечити ефективну підтримку інших, не викликаючи при цьому власне емоційне вигорання. Визнання та розуміння різниці між цими двома формами емпатії можуть допомогти краще взаємодіяти з іншими та забезпечити більш ефективну допомогу тим, хто її потребує.

Еволюційна теорія дійсно має істотні імплікації для розуміння альтруїстичної поведінки серед людей та інших тварин. Центральною темою цієї теорії є принцип, що еволюція відбувається через природний добір, де ті організми, які найкраще адаптовані до своєї середовища, мають більше шансів на виживання та репродукцію. Отже, альтруїзм, на перший погляд, може здатися парадоксом, оскільки він передбачає вигоди для інших, часто за рахунок особистих жертв.

1.2. Вплив альтруїзму на навчальну діяльність особистості

Альтруїстична поведінка визначається як дії, спрямовані на добробут іншої особи або групи без будь-якої зовнішньої мотивації чи винагороди. В міжнародній психології також широко застосовується концепція просоціальної поведінки, яка охоплює різноманітні форми дій на користь різних "соціальних об'єктів", таких як особи, колективи чи громадські організації, на відміну від дій, що мають чисто особистісний інтерес. Альтруїстичну поведінку можна

розглядати як специфічний тип просоціальної поведінки. Вона має універсальний, загальнолюдський характер і може проявлятися у різних життєвих обставинах, не обмежуючись конкретною груповою приналежністю. Індивід може виявляти альтруїзм, допомагаючи незнайомцям або діючи на користь групи, до якої він не належить. Альтруїзм відіграє важливу роль у формуванні моральних цінностей особистості [40; 41; 42].

Альтруїстична орієнтація займає значуще місце у міжособистісних взаємодіях, внутрішньогруповому спілкуванні та колективній діяльності. Це відбивається як у розробці теоретичних підходів до аналізу таких явищ, так і в створенні спеціалізованих діагностичних інструментів. Однак, як зазначає відомий дослідник мотивації Х. Хекхаузен, попри інновації в організації дослідницьких умов та методів їх варіації, все ще залишається важким завданням створення ефективної діагностичної методики для вимірювання мотиву допомоги [25].

При вивченні просоціальної поведінки дослідники часто відокремлюються від мотиваційної основи, фокусуючись лише на зовнішніх аспектах, таких як процеси та результати дій. В той час як поняття альтруїстичної поведінки тісно пов'язане з внутрішньою мотивацією і визначається як дії, що виконуються без будь-яких зовнішніх винагород чи заохочень. Альтруїзм відзначається тим, що не прагне до прямої користі для суб'єкта, є не прагматичним за своєю природою.

За межі альтруїстичної поведінки виходять такі форми допомоги, що базуються на особистісному інтересі або враховують витрати та потенційні користі від здійснюваних актів. Також не включаються до альтруїстичних дії, які виконуються відповідно до соціальних та нормативних вимог, оскільки вони мотивовані потребою дотримуватися загальноприйнятих правил або здобути суспільне схвалення [37;38;39].

Альтруїстична мотивація завжди має внутрішнє, особистісно-сміслове походження і виражається через смислоутворюючі мотиви. В рамках внутрішніх мотиваційних механізмів, що лежать в основі альтруїзму, можна виділити два

ключові мотиви: мотив морального обов'язку та мотив співчуття, які слугують смисловими детермінантами цього явища.

Аналіз теоретичних та експериментальних досліджень, проведених вітчизняними та зарубіжними психологами, підтверджує існування альтруїстичних мотивів як незалежних психічних явищ. Дослідники вказують на різноманітність трактувань мотиву безкорисливої допомоги: одні бачать у ньому інтеріорізовану альтруїстичну норму, інші вважають його виявом активного співпереживання чи співчуття. Таким чином, у психології існують два основні підходи до розуміння мотиваційної природи альтруїстичної поведінки:

Особистісно-нормативний, який ґрунтується на моральних нормах та переконаннях особистості.

Емоційний, що зосереджується на аналізі ролі альтруїстичних емоцій, таких як емпатія, співпереживання, співчуття та симпатія у формуванні альтруїстичної поведінки.

Більшість науковців прихильна до використання одного з цих підходів, рідко поєднуючи їх. Однак, дослідження, які інтегрують обидва аспекти, вважаються найбільш перспективними і важливими для глибокого розуміння альтруїзму, прикладом чого є роботи Ш. Шварца, Х. Хекхаузена, та Е. Кариловського [25].

Щодо емоційних механізмів слід розрізнати ситуативний вплив альтруїстичних емоційних переживань на поведінку допомоги та стійке емоційне ставлення до ситуацій потреби і тяжкого стану іншої людини, яка виступає як специфічний мотив, що сформувався на емоційній основі (співчуття, співпереживання).

У контексті емоційних процесів важливо розуміти різницю між моментальним впливом альтруїстичних почуттів на поведінку, спрямовану на допомогу, та глибоким емоційним відношенням до ситуацій, коли інша людина перебуває у скруті. Це відношення може слугувати стійким мотивом, що базується на співчутті або емпатії. Обговорювані мотиви, хоча й не завжди видимі у поведінці, несуть різний психологічний зміст. Мотив морального

обов'язку, що веде до альтруїстичних дій, формується через виховання і включення соціальних норм у власні життєві принципи. Відповідальність є основним елементом такої мотивації і пов'язана з моральною самооцінкою. Виконання цього мотиву приносить відчуття морального задоволення та гордості, а його невиконання може призвести до відчуття провини і зниження самооцінки. Ці моральні відчуття виконують дві особливі функції у контексті альтруїстичної поведінки: профілактичну, яка передбачає наслідки допомоги чи її відсутності, і компенсаторну, коли альтруїстичні дії сприяють відновленню морального балансу. Унікальність такого типу мотивації полягає в тому, що для виявлення допомоги не обов'язково потрібно розуміння внутрішнього стану особи, якій допомагають, і можливо навіть за наявності амбівалентних чи негативних емоцій до неї. Така поведінка, заснована на цьому мотиві, часто має жертвний характер.

Мотив співчуття, що виробляється через виховання здатностей до ідентифікації та емпатії, є ключовою смисловою детермінантою альтруїзму. Цей мотив активізується через процеси уявного перенесення себе на місце особи, яка потребує допомоги, співчуваючи їй і співпереживаючи її стан. Мотив співчуття стає видимим у поведінці, коли реакція на страждання іншого є стійкою та послідовною. Співчуття не тільки дозволяє відчувати стан іншого, але й антиципує можливе поліпшення його обставин, що мотивує до дій.

Механізм співчуття базується на ідентифікаційно-емпатичній взаємодії, де відбувається злиття внутрішніх станів допомагаючого та отримувача допомоги, тимчасово стираючи межі між "Я" і "іншим Я". Важливо зазначити, що хоча мотив співчуття може спонукати до емоційної відгукуваності, іноді він не переходить у відкриту допоміжну дію, призводячи до ситуацій, коли особа співчуває, але не надає реальної допомоги. У таких випадках індивід може перейти межі свого "Я", долучитись до життя іншого лише для того, аби повернутися до самого себе та насолоджуватися своїми переживаннями, що надає йому відчуття особистісної цінності.

Проте, коли мотив співчуття впливає на реальні дії допомоги, він робить таку поведінку менш жертовною, оскільки інтеграція блага іншого з власним благом веде до взаємної користі, замість односторонньої жертви [18;19].

У сучасному світі роль поліцейських стає все більш складною та багатогранною, переходячи за межі традиційного розуміння правоохоронної діяльності. Завдяки змінам у суспільних вимогах та зростанню очікувань громадян, сучасні поліцейські повинні мати не тільки відмінні юридичні знання, але й розвинуті психологічні навички. Особливо це стосується вміння ефективно взаємодіяти з громадськістю, вирішувати конфлікти та надавати психологічну допомогу в критичних ситуаціях.

Поліцейські часто стикаються з громадянами в умовах стресу та кризи. Тому їм потрібно розуміти психологічні особливості різних соціальних та вікових груп, вміти заспокоїти осіб, які переживають стрес, і ефективно спілкуватися, викликаючи довіру та сприяючи зниженню напруженості.

Опанування методів мирного вирішення конфліктів, таких як медіація та переговори, є важливими для поліцейських, які часто стають першими реагуючими на конфлікти, особливо в сімейно-побутових умовах.

Основні навички з психологічної першої допомоги можуть бути вирішальними у ситуаціях, коли поліцейські втручаються у випадки суїцидальної поведінки або психічних розладів. Це допомагає забезпечити належний рівень допомоги до прибуття фахівців з психічного здоров'я.

Поліцейські часто зазнають значного емоційного та психологічного навантаження. Систематичні тренінги з психологічної стійкості та стресостійкості можуть допомогти їм краще справлятися з власними емоціями та зберігати професіоналізм у складних ситуаціях.

Важливо, щоб поліцейські мали усвідомлення культурної специфіки різних груп населення та могли ефективно та чутливо реагувати на різноманіття, з яким вони зустрічаються у своїй роботі[9; 10].

У введенні психологічних програм та тренінгів для поліцейських необхідно звернути увагу на систематичність та комплексний підхід. Залучення

кваліфікованих психологів для розробки та проведення тренінгів може значно підвищити ефективність цих заходів. Постійне оновлення знань та методик відповідно до змін у суспільстві та законодавстві також має велике значення для підтримання високого рівня професіоналізму.

Загалом, альтруїстична поведінка означає дії, здійснені однією особою на користь іншої, навіть якщо допомагаючий також отримує певну вигоду. В рамках цієї широкої категорії існує більш вузький вид альтруїзму, який ми можемо назвати "проявом доброти". Тут вчинок приносить користь іншій особі, але не приносить видимої винагороди чи визнання для допомагаючого. Головна різниця між цими двома типами дій полягає в бажанні отримати внутрішню або зовнішню нагороду. Психологи вже давно визнають це розрізнення джерел винагород, вважаючи більш моральними ті просоціальні дії, які керуються виключно внутрішніми мотиваціями. Деякі теоретики описують таку внутрішню мотивацію як альтруїстичну [13;17].

Чистий або справжній альтруїзм описує дії, які виконуються виключно з метою допомогти іншій особі, без будь-якої зовнішньої чи внутрішньої винагороди. Ці дії є альтруїстичними навіть тоді, коли можлива винагорода не впливає на рішення допомогти. Одне з найскладніших питань у дослідженнях поведінки, пов'язаної з допомогою, полягає в тому, чи можливі дійсно суто альтруїстичні дії, вільні від будь-яких егоїстичних мотивів.

Справжній альтруїзм – це коли дії здійснюються виключно для користі іншої людини, а не для отримання будь-якої внутрішньої чи зовнішньої винагороди.

Часто просоціальна поведінка вимагає певних жертв чи навіть ризику з боку допомагаючого і може відбуватися в стані позитивних емоційних та мотиваційних станів. Дослідження показують, що така поведінка починається з раннього дитинства і вже в дворічному віці може бути помітною у дітей. Розвиток просоціальних нахилів суттєво залежить від соціального оточення та виховання, включаючи вплив батьків, братів і сестер, а також від дружніх відносин, турботи, людяності та соціального розуміння. Специфіка діяльності

поліцейських має низку особливостей, що призводять до негативних емоційних станів, порушень перебігу психічних процесів та обумовлює необхідність розвитку у курсантів майбутніх поліцейських професійно важливих психологічних якостей [2]. У ситуаціях із застосуванням зброї або у разі відбиття нападу озброєного правопорушника дії поліцейського відбуваються в умовах обмеженого часу, швидкоплинно. Усвідомлення ймовірного ураження – є потужним психологічним чинником, який дезорганізує дії поліцейського. У більшості випадків під час нападу правопорушника поліцейські стикалися з труднощами та не мали змоги ефективно виконати захисні дії та застосувати заходи примусу. Частково це обумовлено недостатнім рівнем сформованості в поліцейських умінь і навичок виконання захисних дій. Значною мірою – стресовістю, під час якої у поліцейських виникає м'язова скутість, неуважність, недостатнім рівнем психологічної готовності до застосування заходів примусу в екстремальних умовах.

Висновки до першого розділу

Аналіз різноманітних підходів до вивчення альтруїзму дозволяє виявити різні погляди та теорії, що сприяють глибшому розумінню цього явища, хоча і не ведуть до одностайності у питанні його природи та механізмів. Центральне питання, що виникає при розгляді альтруїзму, полягає у визначенні того, чи альтруїст може діяти повністю незалежно від власних егоїстичних цілей чи відчуття власної гідності та значущості, а також чи може альтруїстична поведінка бути водночас інструментом соціальної адаптації та виявом особистісної ідентичності.

Альтруїзм, як видається, існує у двох формах: індивідуальній, де особистість виявляє безкорисливість у своїх діях, та груповій, де поведінка спрямована на добро більш широкої групи або спільноти. Важливо також звернути увагу на захисні механізми альтруїзму, які можуть виглядати як

егоїстичні вчинки з зовні, але насправді виконують важливу роль у підтримці соціального порядку і моральних стандартів.

Таким чином, альтруїзм виявляється як складний і багатогранний феномен, що включає як чисто безкорисливі дії, так і ті, що виходять із особистісних чи культурних мотивацій. Ця невизначеність і складність альтруїзму відображають його глибокий зв'язок з моральними виборами і розвитком особистості в соціальному контексті.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ ВЛИВУ АЛЬТРУЇЗМУ НА НАВЧАЛЬНУ ДІЯЛЬНІСТЬ КУРСАНТІВ

2.1. Характеристика вибірки та опис методів дослідження впливу альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських

У юнацькому середовищі феномен альтруїзму не має особливого поширення, оскільки більшість молодих людей не вважають доречним відносно безкорисливо сприяти задоволенню потреб оточення. Отже, з огляду на вищевикладене, стає зрозумілим, що проблема дослідження взаємозв'язку феномена альтруїзму з проявом агресивності в осіб молодого віку є не лише актуальною з теоретичного погляду, а й характеризується практичною значущістю, адже саме молоде покоління є потенціалом розвитку країни, тому важливою стає необхідність створення оптимальних умов для гармонійного функціонування цієї вікової категорії. Варто наголосити, що в процесі дослідження проблеми альтруїзму виникають певні труднощі, пов'язані з пошуком і визначенням специфічної альтруїстичної мотивації.

Важливим альтруїзм буде у професіях допоміжного типу, зокрема у таких, як психолог, соціальний працівник, педагог, рятувальник та ін. Альтруїстична спрямованість саме рятувальника буде сприяти якісному виконанню професійного обов'язку та наданню допомоги потерпілим. Вплив альтруїзму на навчальну діяльність є очевидним, оскільки мотивація надання якісної допомоги

У нашому дослідженні взяло участь 64 курсанти Львівського державного університету внутрішніх справ.

З метою дослідження альтруїзму, його впливу на навчальну діяльність та зв'язків із іншими особливостями та якостями нами було підібрано комплекс методів дослідження, зокрема, таких:

Методика визначення особистісної установки альтруїзму (автори Н. Фетіскін, В. Козлов, Г. Мануйлов). Методика розроблена з метою дослідження рівня альтруїзму. Дозволяє дослідити три рівні: високий, середні та низький.

«Діагностика рівня емпатії» (автор І. Юсупов). Метою стало дослідження здатності майбутніх поліцейських ставити себе на місце інших людей, проявляти емоційну чуйність до їх переживань. За допомогою цієї методики ми з'ясували загальний рівень емпатійності студентів, наскільки вони чутливі до потреб і проблем оточуючих, душевні, товариські та здатні до співпереживання.

Діагностика рівня готовності до ризику Г.Шуберта. Опитувальник спрямований на визначення рівня готовності до ризику. Складається із 25 запитань та передбачає результати за такими шкалами як: надто високий рівень готовності до ризику, високий рівень готовності до ризику, середній рівень готовності до ризику, низький рівень готовності до ризику.

Методика **«Діагностика емоційного інтелекту»** Н. Холла призначена для виявлення здібностей особистості розуміти відносини, що виявляються в емоціях, і керувати своєю емоційною сферою на основі прийняття рішень. Методика складається із 30 тверджень та передбачає п'ять варіантів відповідей. Вона містить в собі п'ять шкал: емоційна обізнаність, самомотивація, управління своїми емоціями, розпізнавання емоцій інших людей, емпатія. Рівні парціального емоційного інтелекту у відповідності зі знаком результатів: високий, середній і низький. Інтегративний рівень емоційного інтелекту з урахуванням домінуючого знаку визначається за такими кількісними показниками: високий, середній та низький.

Особистісний опитувальник «FPI (Freiburg Personality Inventory)» призначений для діагностики станів та властивостей особистості, які є необхідними для соціалізації та регуляції поведінкових реакцій. Фрайбурзький особистісний опитувальник за структурою та властивостями нагадує MMPI. Широко використовується в психології, зокрема, в психодіагностиці психологічній експертизі, консультуванні, профорієнтації та профвідборі. У 2010 році в Німеччині вийшло восьме видання тесту.

Також як один із показників нами було використано результати навчальної успішності майбутніх поліцейських, а саме **середній навчальний бал**.

2.2. Аналіз результатів дослідження впливу альтруїзму на навчальну діяльність майбутніх поліцейських

На основі проведених методик нами було отримано наступні результати.

На рисунку 2.1. бачимо результати дослідження рівнів альтруїзму. Високий рівень альтруїзму виявлено у 33,87%, середній рівень у 30,65% та низький у 35,48%.

Рисунок 2.1. Результати дослідження рівня альтруїзму

Майбутні поліцейські із різними рівнями альтруїзму можуть проявляти різні характеристики та підходи у своїй професійній діяльності:

Високий рівень альтруїзму: ці поліцейські мають сильну мотивацію служити громаді та забезпечувати безпеку громадян. Вони можуть демонструвати велику готовність ризикувати власним життям для захисту інших. Зазвичай вони мають високий рівень емпатії та здатні до співчуття до потреб інших осіб. Такі поліцейські можуть бути схильні до виконання додаткових обов'язків та допомоги громаді за межами прямих обов'язків.

Середній рівень альтруїзму: ці поліцейські також можуть виявляти інтереси у допомозі співгромадянам, але не завжди готові до ризикування

власними інтересами. Вони можуть виконувати свої обов'язки згідно зі стандартами, але не завжди демонструвати ініціативу у вирішенні проблем громади.

Низький рівень альтруїзму: ці поліцейські можуть бути більш зацікавлені в особистих вигодах або виконанні своїх обов'язків без особливої уваги до потреб громади. Вони можуть демонструвати більшу схильність до корупції або використання службового становища для особистих цілей. Такі поліцейські можуть бути менш ефективними в розв'язанні проблем громади та підтримці громадської довіри до правоохоронних органів.

Загалом, рівень альтруїзму впливає на спосіб, яким поліцейські виконують свої обов'язки та взаємодіють з громадою. Високий рівень альтруїзму може сприяти побудові довіри та ефективному вирішенню проблем, тоді як низький рівень може породжувати конфлікти та погіршувати відносини з громадою.

У 37, 10% досліджуваних курсантів виявлено високий рівень емпатійності, у 30, 65% середній та у 32, 26% низький. Результати представлено на рисунку 2.2.

Рисунок 2.2. Результати дослідження рівня емпатійності

На рисунку 2.3. досліджувані курсанти демонструють надто високий рівень готовності до ризику (22, 58%) високий рівень готовності до ризику (30,65%). Середній рівень готовності до ризику виявлено у 25, 81% курсантів та низький у 20, 97%.

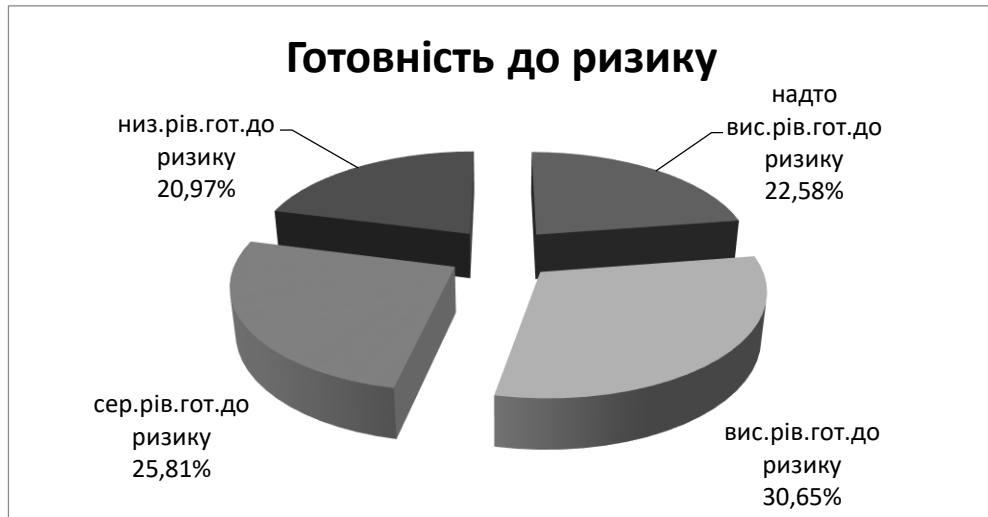

Рисунок 2.3. Результати дослідження готовності до ризику

Досліджувані курсанти здебільшого комунікабельні, врівноважені, маскуліні, екстравертовані та відкриті. Детальні результати бачимо на рисунку 2.4.

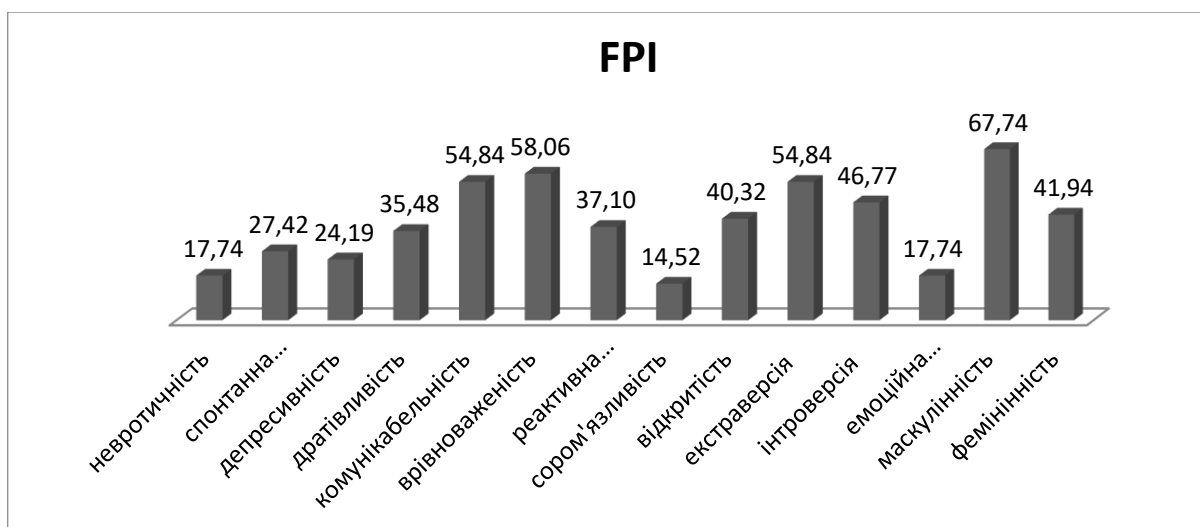

Рисунок 2.4. Результати дослідження за методикою FPI

На рисунку 2.5. представлено розподіл за середнім балом. Як бачимо основна частина досліджуваних має середній бал 4,0 - 4,9.

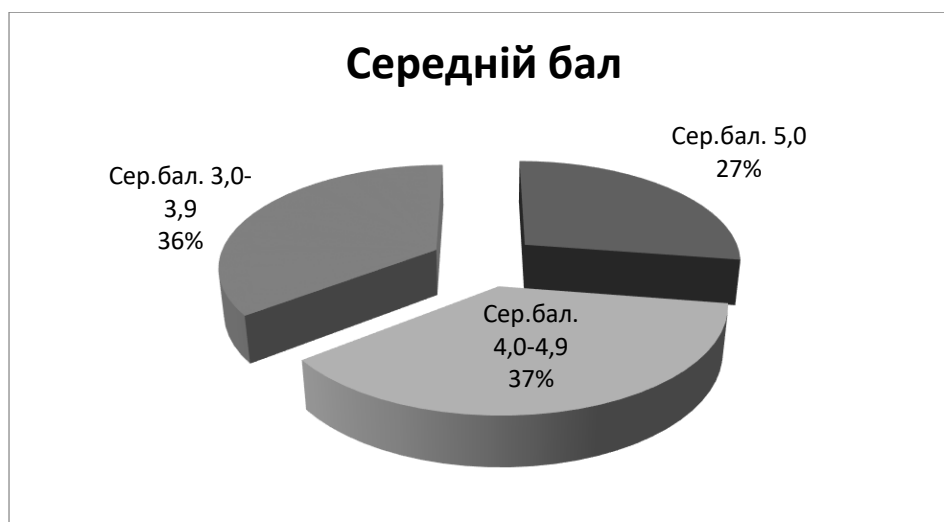

Рисунок 2.5. Результати розподілу за середнім балом

Дослідження додаткових показників емоційного інтелекту дозволило виявити у досліджуваних курсантів самомотивацію, емпатію та вміння управляти своїми емоціями. Результати представлено на рисунку 2.6.

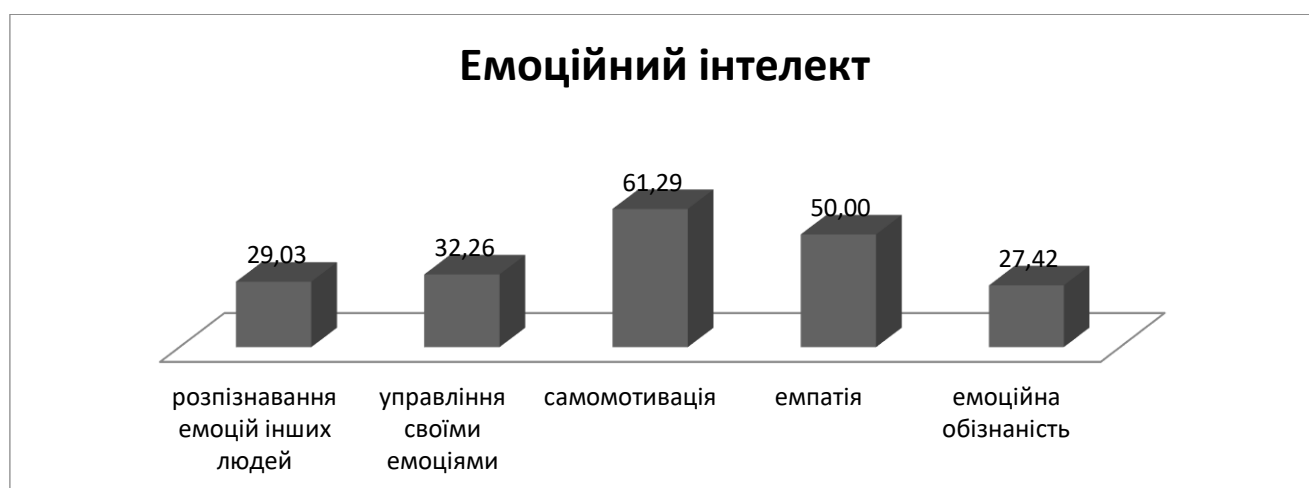

Рисунок 2.6. Результати дослідження показників емоційного інтелекту

На рисунку 2.7. бачимо, що високий рівень емоційного інтелекту притаманний 33,87%, середній рівень - 29,03% та низький 37,10%.

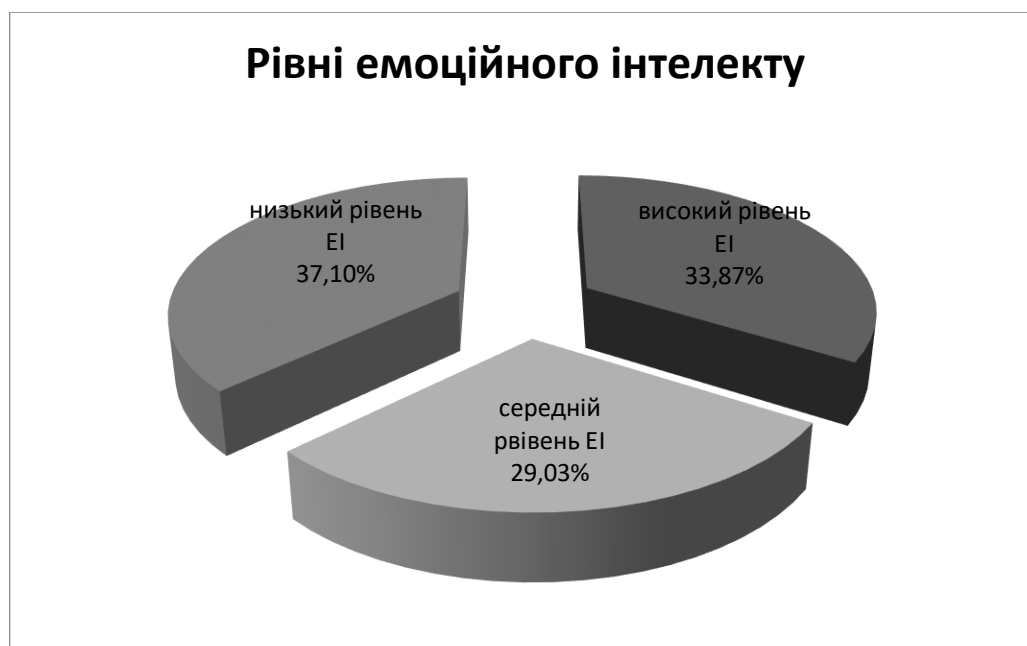

Рисунок 2.7. Результати дослідження рівня емоційного інтелекту

На основі кореляційного аналізу нами було встановлено основні зв'язки рівнів альтруїзму із іншими досліджуваними показниками, також виявлено вплив альтруїзму на навчальну діяльність курсантів.

На рисунку 2.7. бачимо результати кореляційного аналізу високого рівня альтруїзму. На рівні значимості $p \leq 0,01$ високий рівень альтруїзму прямо корелює із такими показниками, як: високий рівень емпатійності, надто високий високий рівень готовності до ризику, комунікабельність, врівноваженість, відкритість, середній бал 5,0, середній бал 4,0 - 4,9, розпізнавання емоцій інших людей, управління своїми емоціями, самомотивація високий рівень емоційного інтелекту.

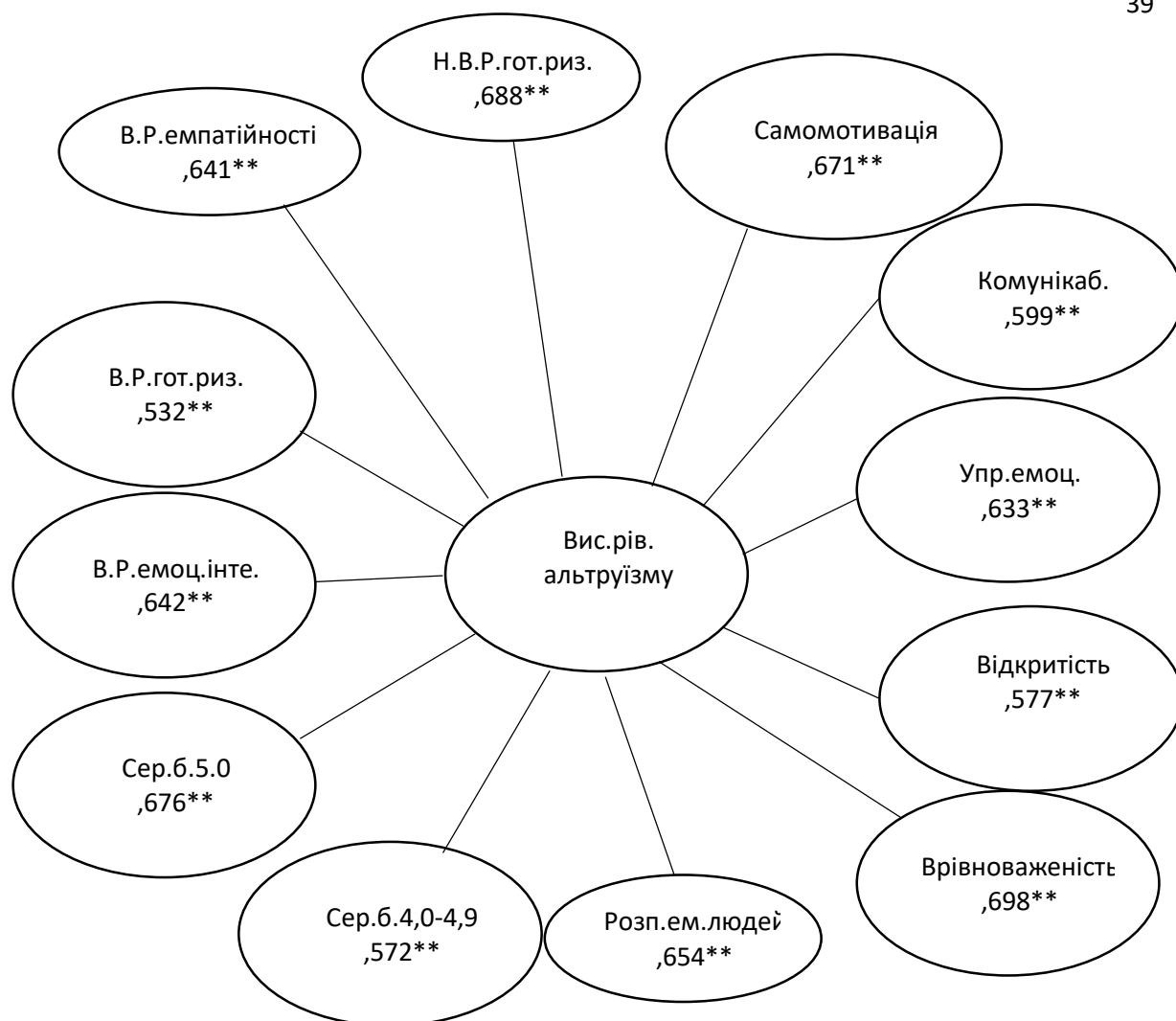

Рисунок 2.7. Кореляційна плеяда зв'язків високого рівня альтруїзму

На основі таких результатів можемо стверджувати курсанти, які наділені високим рівнем альтруїзму готові ризикувати задля допомоги та порятунку людей, легко йдуть на контакт з оточуючими, проявляють співчутливість, врівноважені, добре розуміють емоції інших людей, відчувають коли їм потрібна допомога, керують власними емоціями, здатні до самомотивації, що сприятиме розвитку в професійній діяльності.

На рисунку 2.8. бачимо кореляційні зв'язки середнього рівня альтруїзму. На рівні значимості $p \leq 0,01$ середній рівень альтруїзму позитивно корелює із високим та середнім рівнями емпатійності, середнім рівнем готовності до ризику, спонтанною агресивністю, комунікбельністю, середнім балом 4,0-4,9,

емоційною обізнаністю, управлінням своїми емоціями, середнім та низьким рівнями емоційного інтелекту.

Рисунок 2.8. Кореляційна плеяда зв'язків середнього рівня альтруїзму

Курсанти із середнім рівнем альтруїзму все ж готові до надання допомоги, ризикувати, якщо ризик виправданий, легко знаходять спільну мову з оточуючими, демонструють хороший середній бал, розуміння емоцій інших людей. Проте демонструють спонтанну агресивність, це може означати що інколи необхідність надання допомоги іншим людям може дратувати їх.

На рисунку 2.9. бачимо результати кореляційного аналізу низького рівня альтруїзму. На рівні значимості $p \leq 0,01$ низький рівень альтруїзму корелює із такими показниками: середній та низький рівні готовності до ризику,

депресивність, дратівливість, середній бал 3,0- 3,9, низький рівень емоційного інтелекту.

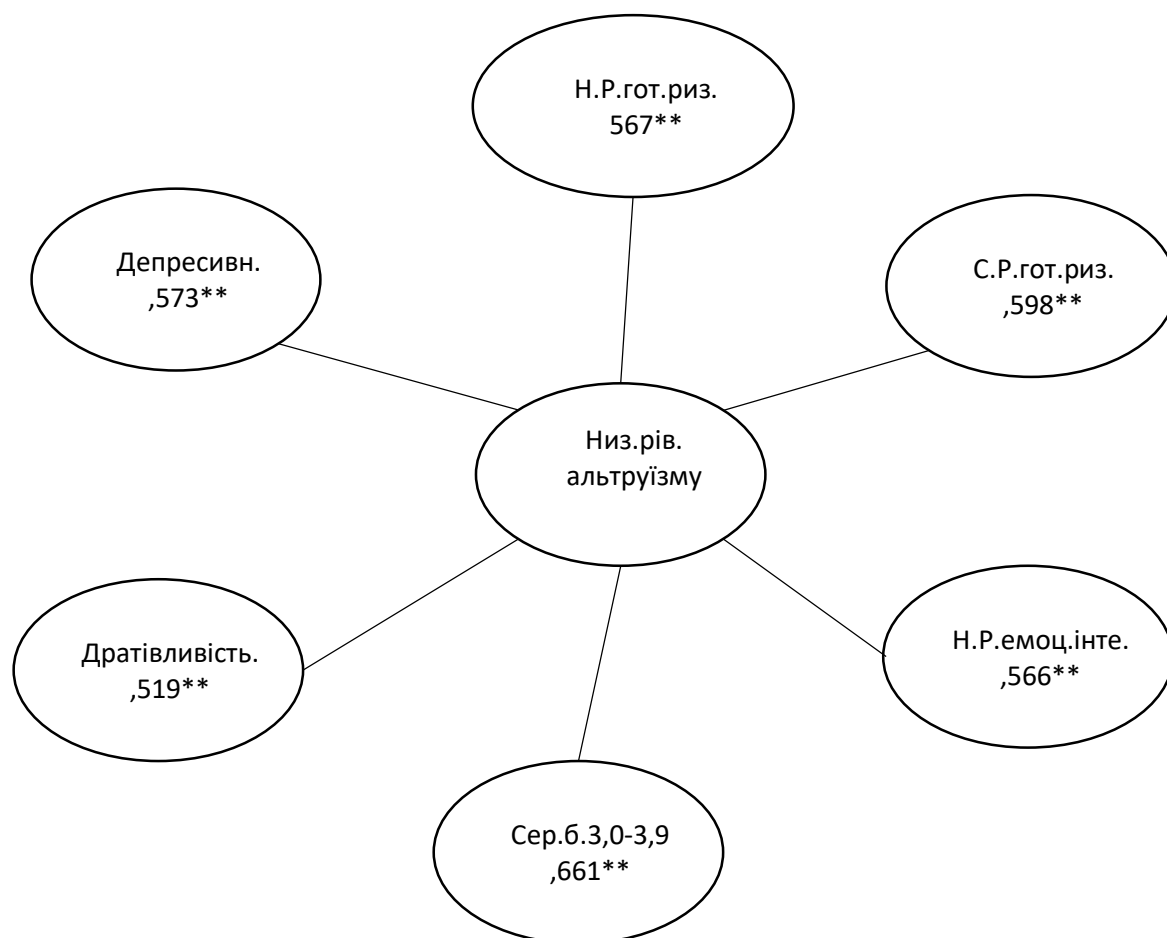

Рисунок 2.9. Кореляційна плеяда зв'язків високого рівня альтруїзму

Такі результати дозволяють говорити про те, що курсанти із низьким рівнем альтруїзму не готові безкорисно надавати допомогу людям, дратуються коли їм доводиться це робити, важко встановлюють соціальні контакти та демонструють низькі показники навчальної успішності, що говорить низький рівень професійної підготовки.

Висновки до другого розділу

З метою дослідження альтруїзму, його впливу на навчальну діяльність та зв'язків із іншими особливостями та якостями нами було підібрано комплекс

методів дослідження, зокрема, таких: методика визначення особистісної установки альтруїзму, «Діагностика рівня емпатії», діагностика рівня готовності до ризику Г.Шуберта, опитувальник «Діагностика емоційного інтелекту» Н. Холла, особистісний опитувальник «FPI. Також як один із показників нами було використано результати навчальної успішності майбутніх поліцейських, а саме середній навчальний бал.

У курсантів найбільш виявлено високий та низький рівень альтруїзму, високий та низький рівні емпатійності. Дослідження додаткових показників емоційного інтелекту дозволило виявити у досліджуваних курсантів самомотивацію, емпатію та вміння управляти своїми емоціями. Досліджувані курсанти здебільшого комунікабельні, врівноважені, маскулінні, екстравертовані та відкриті, основна частина має середній бал 4,0 - 4,9. Високий рівень альтруїзму прямо корелює із такими показниками, як: високий рівень емпатійності, надто високий високий рівень готовності до ризику, комунікабельність, врівноваженість, відкритість, середній бал 5,0, середній бал 4,0 - 4,9, розпізнавання емоцій інших людей, управління своїми емоціями, самомотивація високий рівень емоційного інтелекту. Середній рівень альтруїзму позитивно корелює із високим та середнім рівнями емпатійності, середнім рівнем готовності до ризику, спонтанною агресивністю, комунікабельністю, середнім балом 4,0-4,9, емоційною обізнаністю, управлінням своїми емоціями, середнім та низьким рівнями емоційного інтелекту. Низький рівень альтруїзму корелює із такими показниками: середній та низький рівні готовності до ризику, депресивність, дратівливість, середній бал 3,0- 3,9, низький рівень емоційного інтелекту.

ВИСНОВКИ

У дослідження було проаналізовано підходи до вивчення питання альтруїзму у науковій літературі, було проведено комплекс діагностичних методик. У курсантів найбільш виявлено високий та низький рівень альтруїзму, високий та низький рівні емпатійності. Дослідження додаткових показників емоційного інтелекту дозволило виявити у досліджуваних курсантів самомотивацію, емпатію та вміння управляти своїми емоціями. Досліджувані курсанти здебільшого комунікабельні, врівноважені, маскулінні, екстравертовані та відкриті, основна частина має середній бал 4,0 - 4,9. Високий рівень альтруїзму прямо корелює із такими показниками, як: високий рівень емпатійності, надто високий високий рівень готовності до ризику, комунікабельність, врівноваженість, відкритість, середній бал 5,0, середній бал 4,0 - 4,9, розпізнавання емоцій інших людей, управління своїми емоціями, самомотивація високий рівень емоційного інтелекту.

Середній рівень альтруїзму позитивно корелює із високим та середнім рівнями емпатійності, середнім рівнем готовності до ризику, спонтанною агресивністю, комунікабельністю, середнім балом 4,0-4,9, емоційною обізнаністю, управлінням своїми емоціями, середнім та низьким рівнями емоційного інтелекту.

Низький рівень альтруїзму корелює із такими показниками: середній та низький рівні готовності до ризику, депресивність, дратівливість, середній бал 3,0- 3,9, низький рівень емоційного інтелекту.

Альтруїзм виявляється як складний феномен, що існує у формах, варіюючих від повністю безкорисливих актів до таких, що включають певні особистісні чи культурні мотивації. Ця багатогранність свідчить про глибоку інтеграцію альтруїзму у соціальні та особистісні структури. Розвиток альтруїстичних тенденцій тісно пов'язаний з соціальним середовищем, включно з впливом родини, освіти та культурних норм.

Попри глибоке дослідження, концепція альтруїзму залишається невизначеною, що стимулює подальші дослідження й розуміння його природи та механізмів. Існує необхідність продовження досліджень у галузі альтруїзму, вивчення його різних аспектів та залучення нових методологій для розуміння як психологічних, так і соціальних вимірів цього феномену.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Барко В.І., Криволапчук В.О., Остапович В.П. Психолого-правові засади вдосконалення професійного відбору персоналу Національної поліції України. Психологічний часопис. Наук журнал. No1. Вип.21. 2019. С.22-40.
2. Барко В.І., Ірхін Ю.Б, Нещерет Т.В. та ін. Професіографічний опис основних видів діяльності в органах внутрішніх справ України. Київ : РВЦ КНУВС; ДП «Друкарня МВС», 2007. 100 с.
3. БехІ.Д. Особистість на шляху до духовних цінностей:монографія. Київ –Чернівці : «Букрек», 2018. 320 с.
4. БоришевськийМ.Й. Дорога до дебе. Від основ суб’єктності до вершини духовності:монографія. Київ : Академвидав, 2010. 416 с.
5. Вавринів О.С., Христук О.Л. Дослідження психоемоційних станів особистості під впливом стресогенних факторів: *зб.наук.праць*. Львів: ЛьвДУВС, 2023. Вип.2. С.11-15 DOI: <https://doi.org/10.32782/2311-8458/2023-2-2>
6. Грінцова О. Проблема смисложиттєвих орієнтацій в українській та зарубіжній психології.Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології». 2013. Вип. 21. С. 93-105
7. Гуменюк Ю.В. Причинно-наслідкові зв’язки ефективного альтруїзму як умови розвитку суспільного порядку після пандемії. Вісник НАУ. Серія: Філософія. Культурологія. 2021. Вип. 1 (33). С. 79-84.
8. Карпенко З.С. Аксиологічна психологія особистості:монографія. 2-ге вид., перероб., доповн. Івано-Франківськ:ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника», 2018. 720 с.
9. Кобзар О. Ф. Поліцейська діяльність в Україні: адміністративно-правовий аспект : монографія / О. Ф. Кобзар. – Харків ; Дніпропет- ровськ : Панов, 2015. — 316 с.
10. Лошицький М. В. Теоретико-правові засади адміністративно-поліцейської діяльності держави: дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.07 /

Лошицький Михайло Васильвич ; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». – К., 2014. – 403 с.

11. Максименко С.Д. Загальна психологія: підручник, 2-ге вид., переробл. і доп. Вінниця : «Нова Книга», 2004. 704 с.

12. Мельничук І. Ціннісно-сміслові орієнтації обдарованої молоді. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки. 2010. Вип. 91. С. 146-150.

13. Проневич О. С. Організаційно-правові засади діяльності поліції (міліції) Німеччини, Польщі та України: порівняльно- правовий аналіз : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня докт. юрид. наук : спец. 12.00.07, Харк. нац. ун-т внутр. справ. – Х., 2011. – 36 с.

14. Професіограми за основними видами поліцейської діяльності: наук.-практ. посіб. / В.П. Остапович, І.О. Дубова, В.І. Барко та інші; за заг. ред. проф. В.О.Криволапчува. Київ: ДНДІ МВС України; ФОП Кандиба Т.П., 2018. 244 с.

15. Савчин М. Проблеми характеру в контексті духовної парадигми психології. Психологія особистості. 2017. Вип. 1(8). С. 36-43.

16. Соколов О. А. Гармонійна та негармонійна відповідальність працівників патрульної поліції. Теорія і практика сучасної психології. 2019. № 5, т.1. С. 228 - 231.

17. Соколов О. А. Соціальні уявлення поліцейських як складова їх особистісно-професійної відповідальності. Габітус. 2020. Вип.12, т.1. С. 229 - 233.

18. Соколов О. А., Калюжний М. Г., Ярещенко О. А. Перспективи використання навчально-тренувальних ситуаційних завдань у спеціальній підготовці поліцейських. Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України. Збірник наукових праць Харківського національного університету внутрішніх справ. 2019. С. 230-233.

19. Соколов О. А. Особливості особистісно-професійної відповідальності поліцейських: автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.06 / Соколов Олександр Анатолійович; МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. - Харків, 2021. - 25 с.

20. Чапко І.П. Спрямованість особистості як чинник задоволеності життям. Актуальні проблеми психології. Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Психологія навчання. Генетична психологія. Медична психологія. 2019. Т. 10. Вип. 33. С. 247-262.
21. Черножук Ю. Особливості самоєфективності осіб з різним типом емоційності. Наук. вісн. Миколаївського нац. ун-ту ім. В.О. Сухомлинського. Психологічні науки : збірник наукових праць, № 2 (18). Миколаїв : МНУ імені В.О. Сухомлинського, 2017. С. 205-209.
22. Шевченко О.В. Потреби в духовному розвитку особистості. Психологічні закономірності розвитку духовності особистості : монографія / За загал. ред. М.Й.Боришевського. Київ:Педагогічна думка, 2011. С. 40-71.
23. Шилова Н.І. Спрямованість особистості як соціально-психологічне явище. Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки». 2017. Вип. 5. Т. 1. С. 135-140.
24. Яремко Р.Я., Вавринів О.С., Вплив перфекціонізму на професійну діяльність фахівців ризиконебезпечних професій. Наукові перспективи: журнал. 2023. Вип. 12(42). С.958-968. DOI: [https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14\(32\)-958-968](https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-14(32)-958-968)
25. BLIKHAR, V., KOVALCHUK, Z., VAVRYNIV, O., YAREMKO, R., BODNARCHUK, V., TSIUPRYK, A.. Results of the Implementation of a Comprehensive Socio-Psychological Program to Foster Professional Empathy Among Professionals in the Helping Professions. BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience. 2023, Volume 14, Issue 2, pages: 1-13 | <https://doi.org/10.18662/brain/14.2/440>
26. Bouchard C. Physical activity and health / C. Bouchard, S. N. Blair, W. L. Haskell. – Champaign : Human Kinetics, 2007. 410 p
27. Clarken, R. (2011). Authenticity, autonomy and altruism: Keys for transformation. The 21st Annual Equity Within the Classroom Conference, Houghton, Michigan, March 27-29. <https://files.eric.ed.gov/fulltext/ED518122.pdf>

28. CochraineR.E.,TettR.,L.Vandecreek. Psychological Testing and the Selection of Police Officers A National Survey. Criminal Justice and Behavior, 30(5):511-537·October 2003. <https://www.researchgate.net/publication/247743668>
29. Dobiała,E.,&Winkler,P.(2016). «Positive psychotherapy» according to Seligman and «Positive Psychotherapy» according to Peseschkian: A Comparison. International Journal of Psychotherapy, 20, 3,5-17.
30. DunnetteM.D., BormanW.C. Personnel Selection and Classification Systems. Annual Review of Psychology. 1979. Vol. 30, No.1. Pp. 477–525. DOI: <https://doi.org/10.1146/annurev.ps.30.020179.002401>
31. Ginzburg, K., Solomon, Z., Dekel, R., & Neria, Y., Bak, M.; (2003). Battlefield functioning and chronic PTSD: Associations with perceived self efficacy and causal attribution. Personality and Individual Differences, 34, 463476.
32. Nesdale D. Self-efficacy and Job-seeking activities in unemployed ethnic youth / D. Nesdale, K. Pinter // The Journal of Social Psychology. - 2000. - Vol. 140 (5). - P. 608-614.
33. Ono, M., Sachau, D.A., Deal, W.P., Englert, D.R., Taylor, M.D. (2011). Cognitive Ability, Emotional Intelligence, and the Big Five Personality Dimensions as Predictors of Criminal Investigator Performance. Criminal Justice and Behavior, 38 (5): 471-91
34. Pilyavin Alman, Kaller Peter. Costly punishment across human societies.// Science. 2006. Vol. 312. p . 17671770.
35. Rashid,T.&Seligman,M.(2018). Positive Psychotherapy: Workbook.Oxford University Press.5.Ryan,R.M.,&Deci,E.L.(2000). Self-determination theory and the facilitation of intrinsic motivation, social development, and well-being. American psychology, 55(1),68-78. <https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.68>
36. Rhoads,S.A.,&Marsh,A.A. (2023). Doing good and feeling good: Relationships between altruism and well-being for altruists, beneficiaries, and observers. World Happiness Report, 11, 4, 103-130.
37. Seligman,M.E.P.,&Csikszentmihalyi,M. (2000). Positive psychology. American psychologist, 55(1), 5-14.<https://doi.org/10.1037/0003-066X.55.1.5>

38. Singh, B. and Kumar, A. (2013). Altruism as a Function of Self-Actualization and Gender. *Indian Journal of Psychology and Mental Health*, 1 (7), 28-35.
39. Smith H. Development and validation of a scale of perceived social self-efficacy / H. Smith, N. Betz // *Journal of career assessment*. - 2000. - Vol. 8(3). - 286 p.
40. Vavryniv O. Empirical study of the professional empathy of future rescuers. *Insight: the psychological dimensions of society*, 2020, 4, 57-72. DOI: 10.32999/2663-970X/2020-4-4
41. Venkatesh V. Determinants of Perceived Ease of Use: Integrating Control, Intrinsic motivation and emotion into Technology Acceptance Model / V. Venkatesh // *Information system research*. - 2000. - Vol. 11. - #4. - P. 342-365.
42. Zikic J. Job search and social cognitive theory: the role of career-relevant activities / J. Zikic, M. Saks. - *Journal of Vocational Behavior*. - 2009. - #74. - P. 117-127.